

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัย ความพึงพอใจในชีวิตของชาวชุมชนกองขยะ ในจังหวัดจันทบุรี : กรณีศึกษาร้านล่างพุนทรัพย์ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี สามารถสรุปเป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1. ความพึงพอใจในชีวิต
 - 1.1 ความหมายความพึงพอใจในชีวิต
 - 1.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจในชีวิต
 - 1.3 การประเมินความพึงพอใจในชีวิต
2. ชุมชนแออัด
 - 2.1 ความหมายของชุมชนแออัดหรือสลัม
 - 2.2 การแบ่งประเภทชุมชนแออัด
 - 2.3 การก่อรูปชุมชนแออัด
 - 2.4 การดำรงอยู่ของชุมชน
 - 2.5 ปัจจัยที่ทำให้เกิดชุมชนแออัด
3. การพัฒนาชุมชน
 - 3.1 ปรัชญาการพัฒนาชุมชน
 - 3.2 หลักการพัฒนาชุมชน
 - 3.3 การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
 - 3.4 ระดับของการมีส่วนร่วม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความพึงพอใจในชีวิต

ความพึงพอใจในชีวิตเป็นสิ่งที่พึงพอใจปรารถนาของบุคคล เพราะเป็นส่วนประกอบสำคัญในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ความพึงพอใจในชีวิตสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตของบุคคลที่ประกอบด้วยหลักสำคัญ 2 ประการ คือ ความพึงพอใจในชีวิตของแต่ละบุคคลกับความพึงพอใจในบทบาททางสังคมหรือการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น (พรอมา พุกกะณะสุต. 2549 : 29)

ความหมายความพึงพอใจในชีวิต

มีนักวิชาการให้ความหมายของความพึงพอใจในชีวิตไว้ ดังนี้

นิวการ์เทเน็ต และคณะ (Neugarten et al. 1961 : 134 ; อ้างถึงใน พรอมา พุกกะณะสุต. 2549 : 29) ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจในชีวิตไว้ว่าหมายถึง ความรู้สึกที่มีต่อสภาพที่เป็นอยู่ และการรับรู้ได้ว่าชีวิตนั้นมีความหมายโดยครอบคลุมความรู้สึกนั้นว่ามีความสุขต่อการดำเนินชีวิต ความตั้งใจและการอดทนต่อชีวิต ความสอดคล้องระหว่างเป้าหมายที่ตั้งไว้กับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงตาม อัตมโนทัศน์และระดับอารมณ์

บาร์โรว์ และสมิธ (Barrow and Smith. 1979 ; อ้างถึงใน กรรณิกา ปาป้อง. 2548 : 14) ได้ให้ความหมายว่า ความพึงพอใจในชีวิต หมายถึง ความรู้สึกที่เป็นสุข ประกอบด้วย ความสนุกสนาน การมีประสบการณ์ในชีวิตที่ดี การได้รับผลตอบแทนจากการทำงานของตน การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น การไม่เผชิญกับความเครียดและสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา

แคนทริล (Cantril. 1965 : 45-47 ; อ้างถึงใน พรอมา พุกกะณะสุต. 2549 : 29) กล่าวว่า ความพึงพอใจในชีวิตเกิดจากกระบวนการรู้คิดที่มีการรับรู้และใช้สติปัญญาของตนเองประมวล ภาพรวมตามความเป็นจริงในโลกที่ตนเผชิญอยู่แล้วทำการตัดสินใจด้วยตนเอง (Affective Reaction and Cognitive Judgment)

แคมป์เบล (Campbell. 1976 ; อ้างถึงใน กรรณิกา ปาป้อง. 2548 : 15) ได้ให้ความหมายว่า ความพึงพอใจในชีวิตว่าเป็นความคิดเห็นเกี่ยวกับความสุขสบายที่แต่ละคนเปรียบเทียบความคิดเห็น ของสถานการณ์ปัจจุบันที่เป็นอยู่กับสถานการณ์ที่เขาอยากเป็นหรือที่คาดหวัง ผลที่จะได้เป็นความ พื่อใจหรือไม่พอใจ

มาสโลว์ (Maslow. 1970 : 24-25 ; อ้างถึงใน พรอมา พุกกะณะสุต. 2549 : 30) อธิบาย ความหมายของความพึงพอใจในชีวิตตามแนวความคิดของทฤษฎีความต้องการของมนุษย์และทฤษฎี แรงจูงใจ (Maslow's Hierarchy of Needs Theory and Motivation Theory) ว่าเป็นความต้องการ (Needs) เป็นแรงจูงใจให้บุคคลแสวงหาการตอบสนองจนเป็นที่พอใจ จากความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic Needs) ระดับต่ำพัฒนาเป็นลำดับขั้นสูงความต้องการขั้นสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ เมื่อความต้องการได้รับการ ตอบสนองมาก บุคคลนั้นย่อมเกิดความพอใจมาก แต่ถ้าความต้องการได้รับการตอบสนองน้อย หรือไม่ได้รับการตอบสนองเลย บุคคลนั้นจะเกิดความพอใจน้อยหรือไม่พอใจ และ Maslow เชื่อว่า เป็นเรื่องยากที่มนุษย์มีความพอใจในชีวิตสูงสุด ยกเว้นในช่วงเวลาสั้นๆ เพราะมนุษย์มีความปรารถนา อย่างอื่นๆ เข้ามาแทนที่อยู่ตลอดเวลา

แจ็กเคิล (Jackle. 1974 : 362 ; อ้างถึงใน สุพัตรา ธารานุกูล. 2544 : 9) กล่าวถึงความพึงพอใจ ในชีวิตว่าเป็นความรู้สึกยินดีต่อชีวิตของแต่ละคนที่ได้รับมาจากการมีกิจวัตรประจำวัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ แต่ละคนรับรู้ว่าชีวิตของเขามีความหมายมากน้อยเพียงใด สามารถที่จะพัฒนาชีวิตต่อไปได้หรือไม่ และเกิดความรู้สึกพอใจในสภาพที่เป็นอยู่ กล่าวโดยสรุปคือความพึงพอใจในชีวิต หมายถึง ความรู้สึก ที่ดี การมีความสุขหรือการมีทัศนคติที่ดีของแต่ละบุคคลต่อการดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบัน

แคเวนอ์ก (Cavanaugh. 1990 : 278 ; อ้างถึงใน อรุณี บุญอุรพิภิญโญ. 2542 : 8) กล่าวว่า ความพึงพอใจในชีวิตเป็นความรู้สึกที่ดี มีความสุข มีขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิต รับรู้ว่ามีชีวิต มีความหมาย

เชลลี่ (Shelly. 1975 : 252-258 ; อ้างถึงใน พรอมา พุกกะณะสุต. 2549 : 30) ได้กล่าวว่า ความพึงพอใจในชีวิตเป็นความรู้สึกสองแบบของมนุษย์ คือความรู้สึกในทางบวกและความรู้สึกในทางลบ ความรู้สึกทางบวกเป็นความรู้สึกที่เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะทำให้เกิดความสุข ความสุขนี้เป็นความรู้สึกที่แตกต่างจากความรู้สึกทางบวกอื่น ๆ กล่าวคือ เป็นความรู้สึกที่มีระบบย้อนกลับ สามารถทำให้เกิดความสุขหรือความรู้สึกทางบวกเพิ่มขึ้นได้อีก ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ความสุขเป็นความรู้สึกที่สลับซับซ้อน จะมีผลต่อความรู้สึกของบุคคลมากกว่าความรู้สึกทางบวกอื่น ๆ ซึ่งความรู้สึกทางลบ ความรู้สึกทางบวกและความสุข มีความสัมพันธ์อย่างสลับซับซ้อนและระบบความสัมพันธ์ของความรู้สึกทั้งสามนี้เรียกว่า ระบบความพึงพอใจในชีวิต โดยความพึงพอใจในชีวิตจะเกิดขึ้นเมื่อระบบความพึงพอใจในชีวิตมีความรู้สึกทางบวกมากกว่าทางลบ

เบลสกี (Belskey. 1990 : 11-12 ; อ้างถึงใน อรุณี บุญอุรพิภิญโญ. 2542 : 8) กล่าวว่า ความพึงพอใจในชีวิตเป็นความรู้สึกที่ดีต่อสุขภาพร่างกายแข็งแรงมั่นคง ไม่หวั่นไหวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิต สามารถเรียนรู้และปรับตัวเข้ากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้

วูแมน (Woman. 1973 : 384 ; อ้างถึงใน สุพัตรา ธารานุกูล. 2544 : 9) ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อต้องการได้รับการตอบสนอง

จอห์นสัน (Johnson. 1982 : 27-34 ; อ้างถึงใน พรอมา พุกกะณะสุต. 2549 : 30) ระบุว่า ความพึงพอใจในชีวิต หมายถึง ความรู้สึกทางบวกของบุคคลที่เป็นผลจากการประเมินหรือคุณภาพชีวิตของตนเองบนพื้นฐานของกลุ่มมาตรฐานหรือเกณฑ์ที่แตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลจากความหมายนี้ กระบวนการคิดคำนวณความพึงพอใจในชีวิตจึงเป็นการเปรียบเทียบระหว่างสภาพชีวิตตามการรับรู้ของบุคคล กับสภาพชีวิตตามมาตรฐานที่แต่ละคนตั้งไว้ หากสภาพชีวิตตามการรับรู้เป็นไปตามมาตรฐานนั้นยิ่งมากเท่าใด บุคคลก็จะรายงานว่าตนพึงพอใจในชีวิตมากเท่านั้น ดังนั้น ความพึงพอใจในชีวิตจึงเป็นการตัดสินชีวิตบุคคลโดยรู้ตัว (Conscious) ด้วยองค์ประกอบทางปัญญาและด้วยเกณฑ์การตัดสินที่ขึ้นอยู่กับคนแต่ละคนนั้น ๆ

เดียนอร์ (Diener. 1984 ; อ้างถึงใน กรณีกา ปาป่อง. 2548 : 14) ได้ให้ความหมายว่า ความพึงพอใจในชีวิตเป็นการตัดสินชีวิตของบุคคลตามการรับรู้ที่ครอบคลุมชีวิตในภาพรวมและเป็นมิติหนึ่งของความผาสุก

โพลเวล (Powell. 1983 : 17-18 ; อ้างถึงใน พรอมา พุกกะณะสุต. 2549 : 31) มีความเห็นว่า ความพึงพอใจในชีวิตไม่ได้หมายความว่า บุคคลต้องได้รับการตอบสนองในทุก ๆ สิ่งที่ต้องการ แต่ความพึงพอใจในชีวิต หมายถึง ความสมดุลระหว่างความต้องการและการได้รับการตอบสนอง โดยเกิดจากการปรับตัวของบุคคลต่อสิ่งแวดล้อมได้ บุคคลนั้นจึงจะเกิดความพึงพอใจในชีวิต

แลนดราย (Landry. 2000 ; อ้างถึงใน กรรณิกา ปาป้อง. 2548 : 14) ได้ให้ความหมายว่า ความพึงพอใจในชีวิตว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของความผาสุก ซึ่งประเมินได้จากเกณฑ์ของแต่ละบุคคลในกระบวนการตัดสินใจ โดยความพึงพอใจในชีวิตเป็นตัวชี้วัดหนึ่งของการมีจิตใจหรืออารมณ์ที่ดี

ฮอเลเมส (Holemes. 1989 : 833 ; อ้างถึงใน พรอุมา พุกกะณะสุด. 2549 : 31) ได้กล่าวว่า ความพึงพอใจในชีวิตเป็นคำที่มีความหมายคล้ายคำว่า ความสุข (Happiness) และปราศจากความเครียด (Stress)

เกลทเซอร์ (Glatzer. 1991 : 261-279 ; อ้างถึงใน พรอุมา พุกกะณะสุด. 2549 : 31) ให้นิยามไปในทางสอดคล้องกับ Johnson (1982 : 27-34) โดยระบุว่าความพึงพอใจในชีวิต เป็นการประเมินอย่างกว้าง ๆ เกี่ยวกับสภาพของชีวิตในปัจจุบันของบุคคลและเป็นการประเมินทางปัญญาคือเป็นผลมาจากการเปรียบเทียบทางสังคมกับกลุ่มอ้างอิงที่บุคคลให้ความสำคัญ รวมทั้งการเปรียบเทียบกับความปรารถนา ความคาดหวังและความหวังของบุคคลเอง

จากคำนิยามของนักวิชาการหลายท่านข้างต้นนี้ ผู้วิจัยสรุปความหมายของความพึงพอใจในชีวิต คือความรู้สึกพอใจกับชีวิตของตน โดยผ่านกระบวนการที่เกิดจากประสบการณ์ในการตัดสินใจ ใช้เหตุผลและอาจมาจากความพึงพอใจของชีวิตรวมกัน โดยความพึงพอใจในชีวิต สามารถเปรียบเทียบระหว่างสภาพชีวิตตามการรับรู้ของบุคคลกับสภาพชีวิต ตามมาตรฐานที่แต่ละคนตั้งไว้ หากสภาพชีวิตตามการรับรู้เป็นไปตามมาตรฐานมากเท่าไรบุคคลนั้นก็พึงพอใจในชีวิตมากเท่านั้น

ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจในชีวิต

จากการสำรวจทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจในชีวิต ได้มีผู้เสนอทฤษฎีไว้ต่าง ๆ ดังนี้

ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจในชีวิตของ Maslow

มาสโลว์ กล่าวถึงความพึงพอใจของมนุษย์ตามทฤษฎีแรงจูงใจ (Motivation Theory) ว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความต้องการอยู่เสมอ และเป็นการยากมากที่มนุษย์จะมีความพึงพอใจสูงสุด ยกเว้นช่วงเวลาสั้น ๆ เมื่อความปรารถนาอย่างใดอย่างหนึ่งได้รับการตอบสนองจนเป็นที่พอใจแล้ว ก็จะมี ความปรารถนาอย่างอื่นเข้ามาแทนที่เป็นเช่นนี้เรื่อยไป โดยมีลักษณะเฉพาะของชีวิตมนุษย์ ก็คือการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้มาในสิ่งที่ปรารถนานั้นคือ เมื่อใดมีความปรารถนาเกิดขึ้นก็จะมีแรงขับและการกระทำที่ถูกปลุกเร้าแล้วก็จะเกิดความพึงพอใจขึ้นจากการที่ได้บรรลุวัตถุประสงค์ตามความปรารถนา ซึ่งพฤติกรรมหรือการกระทำใด ๆ ของบุคคลที่ปรากฏนั้นมักจะขึ้นอยู่กับความต้องการหรือความปรารถนาขั้นพื้นฐานของบุคคล (Barry. 1989 : 35-38 ; อ้างถึงใน พรอุมา พุกกะณะสุด. 2549 : 31)

สุพจน์ ปันนียะ (2542 : 9) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีความต้องการของ Maslow โดยมองเห็นว่ามนุษย์ทุกคนล้วนแต่มีความต้องการที่สนองความต้องการให้กับตนเอง ซึ่งความต้องการนั้นมีมากมาย เขาจึงได้จัดเป็นลำดับขั้น โดยเรียงจากความต้องการขั้นต่ำสุดไปหาความต้องการขั้นสูงสุดจากทฤษฎีความต้องการของ Maslow สรุปได้ว่าความต้องการขั้นต่ำสุดได้รับการตอบสนองจนเกิดความพึงพอใจแล้ว ความต้องการขั้นที่ 2 จะเกิดขึ้นและเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจที่จะหาทางตอบสนองความต้องการนั้น เมื่อความต้องการขั้นที่ 2 ได้รับการตอบสนองบรรลุเป้าหมายแล้ว ความต้องการขั้นที่ 3 จะถูกพัฒนาและกระตุ้นเป็นแรงจูงใจให้เกิดความต้องการในขั้นต่อไป

ลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ (Maslow Hierarchy of Needs Theory) ตามแนวคิดของ Maslow มี 5 ขั้น ดังนี้ (สุพจน์ ปันนียะ. 2542 : 9-11)

1. ความต้องการด้านร่างกาย (Physiological Needs) เป็นความต้องการเพื่อความอยู่รอดของชีวิต ซึ่งได้แก่ ความต้องการอาหาร น้ำดื่ม อากาศ การพักผ่อนนอนหลับ การขับถ่าย ความต้องการทางเพศ ความต้องการความอบอุ่น ตลอดจนความต้องการที่จะถูกกระตุ้นอวัยวะรับสัมผัส แรงขับทางร่างกายเหล่านี้ จะเกี่ยวข้องโดยตรงกับการอยู่รอดของชีวิต ความพึงพอใจที่ได้รับในขั้นนี้จะถูกกระตุ้นให้เกิดความต้องการในระดับสูงขึ้นต่อไป ในทางตรงกันข้ามบุคคลที่ไม่ได้รับความพึงพอใจจากความต้องการพื้นฐานก็จะไม่อยู่ในสภาพที่มีความพยายามที่จะแสวงหาความพึงพอใจในขั้นสูงขึ้น

2. ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Security and Safety Needs) เมื่อความต้องการทางด้านร่างกายได้รับการตอบสนองแล้ว บุคคลนั้นก็จะมีความต้องการในขั้นต่อไป คือความต้องการความมั่นคงปลอดภัย ซึ่งรวมถึงความต้องการผู้ให้ความช่วยเหลือ หรือผู้ปกครองคุ้มครอง ความต้องการความอิสระจากความกลัวและความวิตกกังวล ความต้องการนี้จะเห็นเด่นชัดในเด็ก ซึ่งส่วนมากจะมีปฏิกิริยาตอบสนองอันแสดงถึงความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัยแตกต่างกันไป เช่น ร้องไห้เสียงดัง ไม่กล้าสบตาคนแปลกหน้า ถ้าหากมีการเรียนรู้เกี่ยวกับประสบการณ์บางอย่างที่คิดว่าอันตรายว่าเกิดขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม และวิธีหลีกเลี่ยงอันตรายจากปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น ก็จะมีแนวโน้มที่จะไม่กลัวหรือรู้สึกเฉย ๆ ต่อสิ่งเหล่านั้น

ในผู้ใหญ่ความมั่นคงปลอดภัยจะมีลักษณะที่แตกต่างไปจากเด็ก เช่น แสดงออกในการเลือกงานที่มีความมั่นคงและมีสวัสดิการดี ฝากเงินไว้กับธนาคาร เป็นต้น พฤติกรรมดังกล่าวนี้เป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงการแสวงหาความมั่นคงปลอดภัยทั้งหมดหรือในเรื่องความเชื่อด้านศาสนา อาจตีความได้ว่าเป็นความมั่นคงและปลอดภัยเช่นเดียวกัน คือความเชื่อทางศาสนาและปรัชญา จะช่วยให้บุคคลรู้สึกมั่นคงและปลอดภัย แสดงออกเมื่อบุคคลนั้นอยู่ในภาวะคับขันในภาวะที่เกิดขึ้นบางอย่าง เช่น อาชญากรรม อุทกภัย แผ่นดินไหว ฯลฯ พฤติกรรมของแต่ละบุคคลจะแสดงออกมาแตกต่างกัน เพื่อแสวงหาความมั่นคงและปลอดภัยกับตนเอง เช่น หลบหนี รวมกลุ่ม เป็นต้น บางคนอาจแสดงออกมาทางด้านการเป็นโรคจิตหรือโรคประสาท เช่น การย้ำคิดย้ำทำ

3. ความต้องการความรักและการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Love and Belonging Needs) ความต้องการในขั้นนี้จะเกิดเมื่อความต้องการด้านร่างกายและความต้องการความมั่นคงปลอดภัยได้รับการตอบสนองแล้ว โดยธรรมชาติของมนุษย์แล้วต้องการรวมกลุ่ม และมีสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น เช่น ต้องการความรักจากทุกคนในครอบครัว ญาติ ผู้ร่วมงาน ต้องการเป็นที่รักและยอมรับของบุคคลอื่น บุคคลจะรู้สึกเจ็บปวดทรมานเมื่อต้องอยู่คนเดียว ขาดครอบครัว ขาดเพื่อนหรือถูกตัดขาดจากสังคม ผู้ที่ขาดความต้องการเช่นนี้ยังต้องการการชดเชย เช่น ผู้ที่ขาดพ่อแม่ก็ยังต้องการความรักจากผู้อื่นมาชดเชย ผู้ที่รู้สึกว่าตนไม่สามารถทำประโยชน์ได้อีกแล้ว ยังต้องการการชดเชยมากขึ้น บุคคลจึงพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อให้ได้มาซึ่งความรักและการได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เช่น เด็กวัยรุ่นยอมติดยาเสพติดตามคำชักชวนของเพื่อน เพื่อให้เพื่อนยอมรับและเห็นว่าพฤติกรรมของตนเหมือนกับคนในกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้เพื่อนในกลุ่มยอมรับตนเอง บุคคลที่เกิดความตื่นเต้น สับสน วิตกกังวล จะมีแนวโน้มเข้าหาผู้อื่นให้เข้ามามีส่วนร่วมรับรู้ในความรู้สึกของตน และคอยให้กำลังใจที่จะต้องต่อสู้กับความรู้สึกดังกล่าว หากความต้องการดังกล่าวไม่ได้รับการตอบสนองอาจจะมีผลต่อสุขภาพจิต ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน หากครอบครัวใดไม่มีความรักและความผูกพันกัน สมาชิกจะมีความหงุดหงิด จุนเจียว จิตใจแปรปรวน ว้าวุ่น วิตกกังวล จนอาจเป็นโรคจิตได้ในที่สุด

4. ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องนับถือ (Self-esteem Needs) ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องนับถือมีอยู่ 2 ลักษณะ คือลักษณะแรกเป็นการยกย่องนับถือตนเอง (Self-respect) คือความต้องการมีอำนาจ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความสามารถและมีความเป็นอิสระ ทุกคนต้องการที่จะรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า และมีความสามารถที่จะประสบความสำเร็จในภารกิจต่างๆ ส่วนลักษณะที่สองเป็นการยกย่องนับถือจากผู้อื่น (Esteem from Others) คือความต้องการมีเกียรติยศ การได้รับคำยกย่องชมเชยในสิ่งที่เขาได้กระทำ ให้รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและความสามารถ เมื่อบุคคลได้รับความพึงพอใจในขั้นนี้แล้วจะส่งผลให้บุคคลรู้สึกและมีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความเข้มแข็ง มีความสามารถและมีประโยชน์ต่อโลก ในทางตรงกันข้าม ผู้ผิดหวังมีความไม่เหมาะสม หรือไร้ประโยชน์ซึ่งประเมินตนเองต่ำกว่าผู้อื่น

5. ความต้องการจะตระหนักในความสามารถของตนเองหรือรู้จักตนเอง (Self-actualization) ความต้องการนี้เป็นความต้องการขั้นสุดของบุคคล หลังจากได้รับการตอบสนองความต้องการขั้นต่าง ๆ แล้วจะมีความเข้าใจและยอมรับตนเองมากขึ้น ต้องการทราบถึงความสามารถจุดเด่น และข้อบกพร่องของตนเองเพื่อจะได้ปรับปรุงตนเองและต้องการทำงานจนสุดความสามารถ และประสบความสำเร็จในงานที่ทำ Maslow ได้ศึกษาลักษณะของบุคคลที่มุ่งไปสู่การตระหนักความเป็นจริงในตนเอง พบว่ามีลักษณะดังนี้

5.1 รับรู้ความเป็นจริงเท่าที่เป็นจริง ตัดสินตนเองและผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง ไม่แปรปรวนตามความต้องการของตนเองหรือความกลัว ตลอดจนความวิตกกังวล

5.2 ยอมรับผู้อื่นและยอมรับตนเอง

5.3 ความเป็นธรรมชาติอย่างง่าย ๆ ไม่ขึ้นกับสิ่งเร้าในภายนอก

5.4 ตระหนักถึงการดำเนินงานและเป้าหมายในชีวิต

5.5 มีความมุ่งมั่นในตนเองและไม่ขึ้นกับบุคคลอื่น ๆ

5.6 เป็นตัวของตัวเอง มีความรับผิดชอบต่อตนเอง

5.7 มีความชื่นชมต่อธรรมชาติและศิลปะ

5.8 ตระหนักถึงในความเป็นมนุษย์ของตนเอง

5.9 เน้นที่เป้าหมายมากกว่าเน้นที่วิธีการ

5.10 ความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น

ทฤษฎีของ Maslow เป็นทฤษฎีที่เน้นความต้องการของมนุษย์ใน 3 ด้านหลัก คือ ด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม โดยจัดชั้นความต้องการเป็น 5 ชั้น ความต้องการ 4 ชั้นแรก มีความจำเป็นที่ต้องได้รับการตอบสนอง ถ้าไม่ได้รับการตอบสนองทำให้บุคคลเกิดความเครียดเป็นทุกข์ ส่วนความต้องการขั้นที่ 5 อาจจะไม่ได้เกิดกับทุกคนและเมื่อเกิดแล้วแม้ไม่ได้รับการตอบสนองก็ไม่ทำให้เดือดร้อนเป็นทุกข์ แต่ถ้าได้รับการตอบสนองจะทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจสูงขึ้นมาก ดังนั้นทฤษฎีนี้จึงเป็นพื้นฐานของการศึกษาความพึงพอใจในชีวิต

ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจในชีวิตของ Poitrenaud

พอยเทรนนาร์ด (Poitrenaud. 1980 : 742 ; อ้างถึงใน พรอุมา พุกกะณะสุต. 2549 : 35) กล่าวว่า ความพึงพอใจในชีวิต ต้องครอบคลุมด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ชีวิตการทำงาน (Professional Life) คือ บุคคลที่ต้องมีความพอใจในความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงานและสิ่งแวดล้อมในการทำงาน

2. ความรู้สึกทางอารมณ์ (Sentimental Life) คือ มีความพอใจในเรื่องของความรัก

3. ชีวิตครอบครัว (Family Life) คือ มีความพอใจความสัมพันธ์ของตนกับคู่ชีวิตและญาติสนิท

4. ชีวิตสังคม (Social Life) คือ ความพอใจกับกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคม เช่น การเข้าร่วมในองค์กรต่าง ๆ ทางการเมือง ศาสนาหรือองค์กรที่ไม่เป็นทางการ

5. การใช้เวลาว่าง (Leisure Activities) คือ มีความพอใจกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่สนใจ เช่น งานอดิเรกหรือกิจกรรมที่ให้ความสนุกสนาน เช่น การไปชมภาพยนตร์ การเล่นเกมต่าง ๆ เป็นต้น

ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจในชีวิตของ Neugarten

นิวการ์เทเน็ต และคณะ (Neugarten et al. 1961 : 134 ; อ้างถึงใน พรอุมา พุกกะณะสุต. 2549 : 36) ได้สร้างดัชนีความพึงพอใจในชีวิต (Lifes Satisfaction Index) ซึ่งมีขอบเขตดังนี้

1. การมีความสุขในการดำเนินชีวิต (Zest) หมายถึง ผู้มีความสุขในการทำกิจกรรมประจำวัน มีความกระตือรือร้น มีการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม มีการติดต่อสังสรรค์กับผู้อื่น มีความคิดสร้างสรรค์ และมีความพอใจในสภาพที่เป็นอยู่
2. มีความตั้งใจ และอดทนต่อชีวิต (Resolution and Fortitude) หมายถึง มีการยอมรับว่าชีวิตมีความหมาย มีการยอมรับ และยืนหยัด ต่อสู้ปัญหาหนัก ๆ ในชีวิตได้ โดยไม่คิดที่จะเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอดีตที่เกิดขึ้นและมองว่าปัญหาเหล่านั้นเป็นประสบการณ์ชีวิตที่ให้ประโยชน์อีกมุมหนึ่ง
3. ความสอดคล้องระหว่างเป้าหมายกับสิ่งที่เกิดขึ้น (Congruence between Desired and Achieved Goals) หมายถึง ความต้องการหรือเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้บรรลุตามเป้าหมาย
4. อัตมโนทัศน์ (Self-concept) หมายถึง การรับรู้ว่าตนเองมีสุขภาพกาย จิตและสังคมดี มีความรู้สึกว่าคุณได้ทำในสิ่งที่ดีที่สุดและปัจจุบันดีกว่าอดีต เนื่องจากเวลาปัจจุบัน เป็นเวลาที่ดีที่สุดที่ไม่เคยมีมาก่อน และมีความรู้สึกว่าคุณยังแข็งแรงสามารถพบกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ และพร้อมที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิต
5. ระดับอารมณ์ (Mood Tone) การแสดงออกที่แสดงถึงความสุข การมีทัศนคติและอารมณ์ในทางที่ดี มีความพอใจในเหตุการณ์ปัจจุบัน พอใจที่จะติดต่อกับบุคคลที่อายุน้อยกว่าและไม่รู้สึกเศร้าและว้าวุ่นแต่อย่างใด

ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจในชีวิตของ Flanagan

แฟรนแกน (Flanagan. 1978 : 138-147 ; อ้างถึงใน พรอุมา พุกกะณะสุต. 2549 : 36-38) ทำการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของวัยผู้ใหญ่ โดยสำรวจกลุ่มอายุ 30, 50, 70 ปี เป็นการประเมินความต้องการ ซึ่งประกอบด้วย 15 องค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ความสุขสบายทางด้านร่างกายและองค์ประกอบในการดำเนินชีวิต (Physical and Material Well-being)
 - 1.1 องค์ประกอบในการดำเนินชีวิตประกอบด้วย อาหาร ที่อยู่อาศัย ความเป็นเจ้าของ ความสุขสบาย ความคาดหวังในอนาคต ความมั่นคงทางการเงิน
 - 1.2 สุขภาพและความปลอดภัยส่วนบุคคล การมีความสุขปลอดภัยจาก ความเจ็บป่วย ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

2. ด้านสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น (Relation with Others People)

2.1 สัมพันธภาพกับคู่สมรส ได้แก่ สัมพันธภาพด้านความรัก ความเป็นเพื่อน ความพึงพอใจในเพศสัมพันธ์ ความเข้าใจซึ่งกันและกัน การสำนึกในบุญคุณ

2.2 การเลี้ยงดูบุตรหลาน ได้แก่ สัมพันธภาพที่นำมาซึ่งการเฝ้าดูพัฒนาการของเด็กใช้เวลาในการสนุกสนานกับเขา

2.3 สัมพันธภาพกับบุคคลในครอบครัว มีการติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีความเข้าใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

2.4 สัมพันธภาพกับเพื่อนสนิท มีการยอมรับ ช่วยเหลือ ให้ความไว้วางใจและให้คำแนะนำปรึกษาซึ่งกันและกัน

3. ด้านกิจกรรมในสังคม (Social Community and Civil Activities)

3.1 มีกิจกรรมให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นทั้งเด็กและผู้ใหญ่ การร่วมเป็นสมาชิกขององค์กร เช่น การไปวัด หรือกลุ่มอาสาสมัคร ซึ่งเป็นการทำงานที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

3.2 มีกิจกรรมในท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐ

4. ด้านการพัฒนาตนเอง และมีความรู้สึกรู้สึกภูมิใจ (Personal Development and Fulfillment)

4.1 การพัฒนาสติปัญญา มีความรู้ ความสามารถทางสติปัญญาและการแก้ไขปัญหาเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ของชีวิต

4.2 ความเข้าใจส่วนบุคคล และการวางแผนของตนเอง ได้แก่ มีหลักเกณฑ์ในการดำเนินชีวิต

4.3 บทบาทในการประกอบอาชีพ มีความสนใจ มีความท้าทายในงาน ได้รับการยอมรับ

4.4 มีการสร้างสรรค์และการแสดงออก มีความสามารถในการประดิษฐ์ มีจินตนาการทางดนตรี ศิลปะ ถ่ายภาพ

5. นันทนาการ (Recreation)

5.1 มีการพบปะสังสรรค์กับบุคคลใหม่ ๆ ทั้งที่บ้านและที่อื่น ๆ มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ

5.2 การได้รับสิ่งบันเทิง เช่น ดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุ

5.3 การหาสิ่งหย่อนใจโดยตนเองเป็นผู้ปฏิบัติ เช่น การเล่นกีฬา ตกปลา การท่องเที่ยว เป็นต้น

ดังที่ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจในชีวิตของนักวิชาการหลายท่านนั้น ผู้วิจัยอธิบายถึงความพึงพอใจในชีวิตการทำงานที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตและมีความพึงพอใจกับกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตทางสังคมในการยอมรับ การช่วยเหลือ การร่วมเป็นสมาชิกในองค์กรต่าง ๆ

การประเมินความพึงพอใจในชีวิต

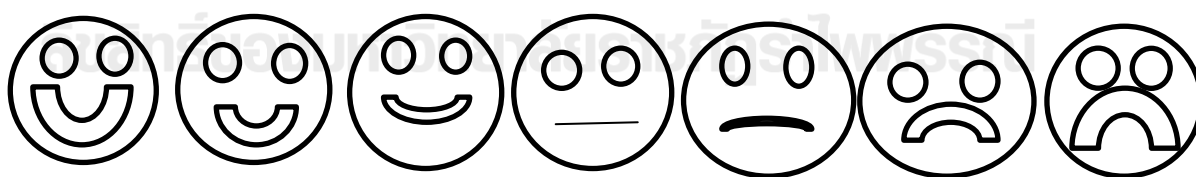
การประเมินความพึงพอใจในชีวิตมีความแตกต่างกันไปตามความสัมพันธ์ระหว่างดัชนีวัดในการประเมินความพึงพอใจในชีวิตที่มีความแตกต่างกัน โดยพิจารณาจากโครงสร้างของการประเมินความพึงพอใจได้ดังนี้คือ (พรอมา พุกกะณะสุต, 2549 : 39)

1. การประเมินความพึงพอใจในชีวิตแบบมิติเดียว (Unidimensional) เป็นการประเมินความพึงพอใจในชีวิตด้วยคำถามนำเพียงประโยคเดียว (Single - item Scale) ประเมินความพึงพอใจและความสุขโดยภาพรวมและด้านย่อย ๆ ของชีวิตที่เฉพาะ ซึ่งเป็นการประเมินในมุมมองที่กว้าง การประเมินมิติเดียวนี้นี้ มีข้อดีคือ ข้อความกะทัดรัด สั้นและวัดง่าย เหมาะที่จะนำไปใช้วัดกับกลุ่มเด็กและผู้ใหญ่วัยหนุ่มสาว แต่มีข้อด้อย คือความเชื่อมั่นน้อยกว่าการประเมินความพึงพอใจในชีวิตแบบคำถามหลายประโยค ในการประเมินความพึงพอใจในชีวิตแบบมิติเดียวนี้นี้ ได้สรุปรวบรวมไว้เช่น (พรอมา พุกกะณะสุต, 2549 : 39)

1.1 แบบประเมินความพึงพอใจแบบคำถามเดียว (Single-item Satisfaction Scales) ซึ่งผู้ตอบจะต้องให้น้ำหนักของความรู้สึกของตนเองต่อความพึงพอใจในชีวิตโดยภาพรวมแต่สามารถอ้างอิงให้เห็นทั้งภาพรวมและส่วนประกอบย่อยของชีวิต เช่น ชีวิตครอบครัว การทำงาน เป็นแบบประเมินค่า 1-7 ระดับ โดยที่ 1 (ไม่พึงพอใจทั้งหมด) ถึง 7 (พึงพอใจทั้งหมด) ตัวอย่างเช่น คุณรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจเกี่ยวกับ... เพียงใด ให้ผู้ตอบเลือกตัวเลขที่ใกล้เคียงกับความรู้สึกของผู้ตอบมากที่สุด

ไม่พึงพอใจทั้งหมด			เฉย ๆ		พึงพอใจทั้งหมด	
(Completely Dissatisfied)			(Neutral)		(Completely Satisfied)	
1	2	3	4	5	6	7

1.2 แบบประเมินรูปใบหน้า (Faces Scale) เป็นแบบประเมินความพึงพอใจในชีวิตที่พัฒนาขึ้นโดย Andrews and Whithey (1976 :40) เป็นแบบประเมินค่า 1-7 ระดับ โดยใช้รูปใบหน้าแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับชีวิตโดยภาพรวมตัวอย่างเช่น



ภาพประกอบ 2 รูปใบหน้าแสดงความรู้สึก

1.3 แบบประเมินแบบขั้นบันได (Ladder Scale) แบบประเมินความพึงพอใจในชีวิตนี้ พัฒนาขึ้นโดย Cantril (1965: 45-47) ซึ่งตัวชี้วัดเป็นบันได 11 ขั้น เป็นแบบประเมินค่า 0 – 10 ซึ่ง 0 (เป็นชีวิตเลวร้ายที่สุด) ถึง 10 (เป็นชีวิตที่ดีที่สุด)

ตัวอย่างแบบสอบถาม เช่น ณ ปัจจุบันคุณมีความพึงพอใจในชีวิตอยู่ที่ระดับบันไดขั้นไหน เมื่อ 5 ปีก่อน คุณมีความพึงพอใจในชีวิตอยู่ที่บันไดขั้นไหน อีก 5 ปีต่อไปข้างหน้าคุณคิดว่า คุณจะมีความพึงพอใจในชีวิตอยู่ที่บันไดขั้นไหน?

10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0

ภาพประกอบ 3 ระดับขั้นบันได

1.4 แบบประเมินความพึงพอใจในชีวิตของ Quinn and Stains ได้ประเมินความพึงพอใจในชีวิตทั่ว ๆ ไปของบุคคลโดยให้ผู้ตอบบรรยาย ถึงความรู้สึกเกี่ยวกับตนเองในชีวิตปัจจุบันทั่ว ๆ ไป ต่อสภาพความเป็นอยู่และการรับรู้ว่าชีวิตนั้นมีความหมาย โดยครอบคลุมในเรื่องความน่าสนใจ ความสนุกสนาน ความคุ้มค่า ความเป็นมิตร ความสมหวัง การมีโอกาสแสดงความสามารถ โดยใช้คำคุณศัพท์ที่แสดงลักษณะที่ตรงกันข้ามกันที่เกี่ยวกับความพึงพอใจกับระดับการให้คะแนนจาก 1-7 คะแนน แบบประเมินนี้มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับ โดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟาของ Cronbach เท่ากับ .91 ต่อมา Higgins ได้นำแบบประเมินมาใช้ในกลุ่มตัวอย่างที่สมรสแล้ว ที่คู่สมรสทำงานคนเดียว และคู่สมรสทำงานทั้งสองคน มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับที่ระดับความเชื่อมั่น โดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟาของ Cronbach ได้เท่ากับ .91 (พรวุฒา พุกกะณะสุมิต. 2549 : 42)

2. การประเมินความพึงพอใจในชีวิตแบบหลายมิติ (Multidimensional) เป็นการประเมินความพึงพอใจในชีวิตด้วยคำถามหลายประโยค ตามความเป็นจริงในโลกที่ตนเองเผชิญหรือประสบอยู่ เช่น งาน การเงิน ที่อยู่อาศัย จึงได้สร้างคำถามหลายประโยคมาใช้ประเมินความพึงพอใจในชีวิตของบุคคลแบบประเมินความพึงพอใจในชีวิตแบบหลายมิตินี้

2.1 The Affect Scales เป็นแบบประเมินความพึงพอใจในชีวิต พัฒนาขึ้นโดย Bradburn เป็นการประเมินสุขภาวะเชิงอัตนัยสำหรับประชาชนทั่วไป คือ ความแตกต่างระหว่างคะแนนของความรู้สึกด้านบวกและความรู้สึกด้านลบ เครื่องมือนี้มีความเชื่อมั่นภายในค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์กับแบบสอบถามเกี่ยวกับความสุขทั่วไป

(ด้านบวก) ภาควิชาจิตเวชศาสตร์มีใครบางคนส่งเสริมในบางสิ่งบางอย่างที่คุณทำ

(ด้านลบ) ซึมเศร้าหรือไม่มีความสุข

2.2 The Philadelphia Geriatric Center's Morale Scale เป็นแบบประเมินกว้าง ๆ ที่ประเมินสุขภาวะเชิงอัตนัยในประชากรผู้สูงอายุและมีการพัฒนาปรับปรุงใหม่โดย Lawton มีคำถามเกี่ยวกับ 3 องค์ประกอบคือ ความไม่พอใจ – ความโดดเดี่ยว (Dissatisfaction – Loneliness) ความร้อนรนไม่สบายใจ (Agitation) และทัศนคติต่อการแก่ตัวของตนเอง (Attitudes toward One's Own Aging) ความเชื่อมั่นของเครื่องมือในสามองค์ประกอบนี้ ตัวอย่างข้อวัด เช่น

2.2.1 มีบางสิ่งบางอย่างที่ทำให้ฉันวิตกกังวล จนทำให้ฉันนอนไม่หลับ (Agitation)

2.2.2 ฉันมีความสุขในปัจจุบันเท่า ๆ กับตอนที่ฉันยังเป็นวัยรุ่นสาว (Attitudes)

2.2.3 บางครั้งฉันรู้สึกว่าการมีชีวิตไม่มีคุณค่า (Dissatisfaction – Loneliness)

2.3 Life Satisfaction Scales พัฒนาขึ้น (Neugarten and et all. 1961 : 134-143 ; อ้างถึงใน พรอมา พุกกะณะสุต. 2549 : 43-44) เป็นแบบประเมินที่ใช้ประเมินความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุใน 5 มิติ คือ

2.3.1 มิติด้านความรู้สึกว่าเรงหรือเบื่อกับงานในการดำรงชีวิต

2.3.2 มิติด้านการมีความตั้งใจและอดทนต่อชีวิต

2.3.3 มิติด้านความสอดคล้องระหว่างความปรารถนาและการได้รับการตอบสนองอย่างมีเป้าหมาย

2.3.4 มิติด้านความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนเอง

2.3.5 มิติด้านการมีอารมณ์แจ่มใส

นิวการ์เทเนต และคณะ (Neugarten et al. 1961 : 134 ; อ้างถึงใน พรอมา พุกกะณะสุต. 2549 : 39) ได้พัฒนาแบบประเมินความพึงพอใจในชีวิตไว้ 3 แบบ คือ Life Satisfaction Rating (LSR), Life Satisfaction Index A. (LSIA) และ Life Satisfaction Index B. (LSIB)

1. Life Satisfaction Rating (LSR) เป็นแบบประเมินที่ได้จากการสัมภาษณ์และประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นแบบประเมินค่า 5 ระดับ โดยมีส่วนเนื้อหาทั้งหมดใน 5 มิติ และแต่ละมิติมี 5 ข้อ คะแนนอยู่ระหว่าง 5 คะแนน แสดงถึงความพึงพอใจในชีวิตน้อยที่สุด ถึง 25 คะแนน แสดงถึงความพึงพอใจในชีวิตมากที่สุด

2. Life Satisfaction Index A. (LSIA) มีทั้งหมด 20 ข้อ มีเนื้อหาครอบคลุมใน 5 มิติ โดยให้เลือกตอบว่า เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย และไม่แน่ใจ

3. Life Satisfaction Index B. (LSIB) มีเนื้อหาครอบคลุมใน 5 มิติ มีทั้งหมด 12 ข้อ แต่ละข้อมี 3 ข้อย่อยให้เลือกตอบตัวอย่างของข้อวัด เช่น

- บ่อยครั้งเท่าไรที่คุณรู้สึกโดดเดี่ยว

2 ไม่เคย

1 บางครั้ง

0 บ่อยครั้งเป็นประจำ

ต่อมาได้มีนักวิชาการได้พยายามที่จะประเมินความพึงพอใจในชีวิตทุก ๆ วัน โดยสร้างแบบประเมินในกลุ่มอายุที่แตกต่างกันไป เช่น แบบประเมิน Satisfaction with Life Scale (SWLS) ซึ่งเป็นแบบประเมินที่ได้ทำการหาความเที่ยงตรงจากกลุ่มผู้ใหญ่วัยต่าง ๆ กันมากมาย มีทั้งหมด 5 ข้อประเมินในมาตรา 7 ระดับ คะแนนตั้งแต่ 1 (ไม่เห็นด้วย) ถึง 7 (เห็นด้วยอย่างมากที่สุด) เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้แบบประเมินความพึงพอใจในชีวิตแบบประเมินจากการสัมภาษณ์และประเมินจากผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งแบ่งเป็น 5 ระดับและมากไปน้อยที่สุด ซึ่งกระชับตอบง่ายและเหมาะสมกับกลุ่มประชากร

ชุมชนแออัด

ความหมายของชุมชนแออัดหรือสลัม

ชุมชนแออัดหรือสลัม (Slum) หมายถึง ชุมชนที่มีอาคารหนาแน่น ไร้ระเบียบและชำรุดทรุดโทรม ประชาชนอยู่กันอย่างแออัด มีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม อันอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยและความปลอดภัยของผู้อาศัย และเป็นชุมชนที่มีปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม (นงนุช จันทรประเทศ. 2544 : 6)

ลักษณะเฉพาะของชุมชนแออัดอาจต่างไปในแต่ละภูมิภาค สิ่งที่มีมักจะเหมือนกันคือผู้อยู่อาศัยมีฐานะยากจนมากหรือด้อยโอกาสทางสังคม สิ่งก่อสร้างในชุมชนแออัดมีหลากหลายตั้งแต่กระท่อมหรือเพิงอย่างง่าย ๆ ไปจนถึงโครงสร้างถาวรที่อนุรักษ์ไว้ได้ดี ชุมชนแออัดส่วนมากขาดแคลนน้ำสะอาด ไฟฟ้า สุขาภิบาลและสาธารณูปโภคอื่น ๆ

พัฒน์ สุจันง (2533 : 12 ; อ้างถึงใน นงนุช จันทรประเทศ. 2544 : 6) กล่าวว่า สลัมแหล่งเสื่อมโทรมและชุมชนแออัด เป็นคำที่ใช้เรียกขานสถานที่อาศัยที่อยู่อย่างแออัดและหนาแน่น ซึ่งเป็นบ่อเกิดของเชื้อและอบายมุขต่าง ๆ อันอาจนำไปสู่ปัญหาอาชญากรรมได้

อลิน รพีพัฒน์ (2542 : 12 ; อ้างถึงใน นงนุช จันทรประเทศ. 2544 : 7) มีความเห็นว่า ชุมชนแออัด น่าจะหมายถึง การมีบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่น เป็นพื้นที่รวมของผู้ด้อยโอกาสและถูกเอารัดเอาเปรียบ ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอดีตที่ผ่านมา โดยไม่ควรพาดพิงถึงความปลอดภัย การกระทำที่ขัดต่อกฎหมายหรือแหล่งชุมชนความชั่วร้ายทั้งปวง

การแบ่งประเภทชุมชนแออัด

ชุมชนแออัดแบ่งตามประเภทและลักษณะของการตั้งถิ่นฐานออกเป็น 4 ประเภท คือ (นงนุช จันทรประเทศ . 2544 : 5)

1. ชุมชนดั้งเดิม หมายถึง ชุมชนเก่าที่มีการตั้งถิ่นฐานมาแล้ว ตั้งแต่ก่อนหรือพร้อม ๆ กับเมืองที่พัฒนาขึ้น ที่มีการตั้งถิ่นฐานมากกว่า 15 ปี และมีความเสื่อมโทรมถึงระดับที่สมควรจะทำการปรับปรุงให้สภาพดีขึ้นเป็นชุมชนแออัดที่อยู่ในประเภทนี้
2. ชุมชนใหม่ หมายถึง ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ที่มีอายุชุมชนต่ำกว่า 15 ปี และเป็นชุมชนที่มีการจัดตั้งโดยไม่มีระเบียบและมีความเสื่อมโทรมและแนวโน้มที่จะมีความเสื่อมโทรมในอนาคต
3. ชุมชนประเภทบุกรุก หมายถึง ชุมชนที่ผู้อาศัยเข้าไปครอบครอง ปลุกสร้างอาคารโดยได้รับคำยินยอมหรือการรับรู้ใด ๆ ของเจ้าของที่ดินหรืออยู่ระหว่างการขับไล่ของเจ้าของที่ดินหรือชุมชนที่เข้าไปตั้งอยู่ในบริเวณสาธารณะ เช่น ชุมชนที่เข้าไปตั้งอยู่ในบริเวณไฟไหม้ ชุมชนคลอง ชุมชนที่เรียงรายตามทางรถไฟ เป็นต้น

4. ชุมชนที่จะต้องรื้อร้าง หมายถึง ชุมชนที่ต้องถูกกำหนดว่าจะถูกรื้อร้างหรือ มีแนวโน้มที่พัฒนาอย่างอื่น เช่น ชุมชนที่อยู่ในเส้นทางของแผนการก่อสร้างทางหลวงหรือที่จะเอาคืนไปใช้ในการทำสาธารณะประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือบริเวณที่มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนการใช้ที่ดินเป็นบริเวณพาณิชยกรรม เนื่องจากเป็นเมืองที่พัฒนาเข้ามาถึงชุมชน

การก่อรูปชุมชนแออัด

เอกสิทธิ์ เชยคำแหง (2541 : 17) ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการก่อรูปชุมชนแออัดไว้ว่าเป็นการก่อรูปขึ้นมาโดยการที่คนในชุมชนมีการถูกไล่ที่เพื่อจะขยายเขตเมืองและมีการอพยพเข้ามาเพื่อหาที่อยู่ เพื่อที่จะอาศัยและชนวนบรรดาญาติพี่น้องเข้ามาอยู่อาศัยด้วยเพราะมนุษย์ทุกคนล้วนแต่ต้องมีที่อยู่อาศัยให้อยู่รอดต่อไปได้

ลักษณะการเกิดชุมชนในเมือง เกิดจากความผิดพลาดและการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม ที่มุ่งเน้นการลงทุนในสิ่งก่อสร้างขนส่ง ระบบเชื่อมชลประทาน พลังงานไฟฟ้า สาธารณูปโภคหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รูปแบบการพัฒนาที่ใช้นโยบายเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่เน้นการเจริญเติบโต เน้นการผลิตเพื่อแสวงหากำไรและกระตุ้นให้เกิดการบริโภคมากขึ้นเป็นหลัก รูปแบบการพัฒนาดังกล่าวเป็นตัวเร่งให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย ทรัพยากรของประเทศร้อยละ 60-70 ไปอย่างรวดเร็ว และการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม ไม่สามารถกระจายทรัพยากรสู่คนส่วนใหญ่ของประเทศ ได้อย่างทั่วถึง ก่อให้เกิดภาวะความยากจน คนรวยรวยมากขึ้นคนจนส่วนใหญ่ยิ่งยากจนลง ก่อให้เกิดปัญหาสังคมมากมาย เช่น เมื่อการจัดสรรทรัพยากรของรัฐกระจุกตัวอยู่เพียงในเมือง ภาคชนบทเริ่มล่มสลายขาดแคลนปัจจัยการผลิต คนที่ล้มเหลวจากภาคเกษตรจึงอพยพเข้าเมืองหรืออาจกล่าวอีกในหนึ่งว่า มีปัจจัย 2 ส่วนที่ทำให้คนจนอพยพเข้าเมืองคือ

1. สิ่งที่เราเรียกว่าปัจจัยผลักดันคือสิ่งที่ทำให้คนจนในชนบทอพยพเข้าเมือง คือความจน ความทุกข์ยากลำบาก ขาดแคลนปัจจัยการผลิต ต้องพึ่งธรรมชาติ รอฟ้ารอฝน แหน่งแมวกี่แล้วฝนก็ยังไม่ตก ราคาปุ๋ยและยาฆ่าแมลงราคาแพง แต่ชาวนาขายข้าวได้ราคาแสนถูก ยิ่งทำก็ยิ่งขาดทุนเป็นต้น นอกจากนี้จะจนเงินแล้วยังค่อยโอกาสในการเข้าถึงบริการของรัฐอีก เช่น ขาดโอกาสทางการศึกษา ไม่มีโรงพยาบาล เป็นต้น

2. ปัจจัยเกื้อหนุนให้คนจนเข้าเมืองคือคนจนมักจะหวังว่าจะพบโอกาสที่ดีกว่าเพราะในเมืองมีสาธารณูปโภคที่พร้อม โรงพยาบาล น้ำไฟ ถนนหนทาง ที่สำคัญมีงานทำ ณ บริเวณที่มีการจัดงาน คนจนจะรวมกันเป็นกรรมกรรับจ้าง เช่น บริเวณท่าเรือมีกรรมกรไปรับจ้างมากมายและรวมตัวกันสร้างที่พักอาศัยกันตามยถากรรม กลายเป็นชุมชนแออัดขนาดใหญ่ เช่น ชุมชนกองขยะ คนที่พักอาศัยพื้นที่เหล่านั้นมักจะถูกเรียกว่า คนสลัม ซึ่งในความเป็นจริงแล้วชุมชนแออัดเป็นพื้นที่รวมกันของผู้ด้อยโอกาสและถูกเอารัดเอาเปรียบซึ่งเป็นผลพวงจากกระบวนการพัฒนาที่ผิดพลาดนั่นเอง

การดำรงอยู่ของชุมชน

คูสิต เกตุเพชร (2544 : 6-7) กล่าวว่า การดำรงอยู่ของชุมชนแออัด มีปัจจัยเกี่ยวข้องหลายประการ คือ

1. แหล่งงานและแรงงาน (Employment) ชาวชุมชนแออัดส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย ดำรงอยู่ได้ด้วยการขายแรงงานหรือทำงานที่ไม่มีความมั่นคงเพียงพอจะกระดัดตัวเองได้ ประกอบกับในเมืองใหญ่เป็นแหล่งงานที่มีความต้องการมาก จึงมักเป็นการเอื้อซึ่งกันและกันและเอื้อต่อการดำรงอยู่ของชุมชนแออัดด้วย
2. การรวมตัว (Grouping) เมื่อมีการอยู่ร่วมกันย่อมเกิดการรวมกลุ่มขึ้นในลักษณะต่างๆ ทั้งกลุ่มถาวร (Permanent Group) และกลุ่มชั่วคราว (Temporary Group) กลุ่มนี้จะเป็นการต่อรองกับการรื้อร้างหรือขับไล่ จนในบางครั้งมีลักษณะใกล้เคียงหรือเหมือนกับการใช้กฎหมายเพื่อพิทักษ์กลุ่มของตนจากกฎหมาย
3. ขีดจำกัดในการพัฒนาตนเอง (Limitation of Self-development) ชาวชุมชนแออัดถูกบีบคั้นทั้งสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ ไร้ความมั่นคงในการอยู่อาศัย รวมทั้งรายได้และพื้นที่ความรู้ และราคาที่ดินและที่อยู่อาศัยในตัวเมืองที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จนเป็นสิ่งที่ยากเย็นยิ่งที่จะพัฒนาตนเอง และชุมชนของตนได้ด้วยลำพัง ทำให้ชุมชนที่อาจจะพอมีมาตรฐานต้องทรุดโทรมลงและชุมชนที่ทรุดโทรมแล้วก้าวเข้าสู่สภาพที่เลวร้าย ทั้งยังไม่สามารถขยับขยายออกไปจากเดิมได้อีกด้วย
4. ขีดจำกัดของการพัฒนาโดยรัฐ (Limitation of State Development) แม้ว่ารัฐจะให้ความสำคัญต่อการพัฒนา แต่ยังมีปัญหาในด้านการงบประมาณและนโยบายในการปรับปรุงชุมชนแออัดซึ่งตามความจริงแล้วยังไม่เพียงพอต่อการพัฒนาและนอกจากนั้นยังมีปัญหาเกี่ยวกับการประสานงานในแต่ละหน่วยงานของรัฐ ซึ่งจำเป็นต้องทำงานร่วมกัน ปัญหาสำคัญของประเด็นในข้อนี้คือ ความสามารถของรัฐในการพัฒนา เมื่อเทียบกับชุมชนแออัดที่มีอยู่และที่อาจจะเกิดขึ้นนั้น เป็นไปในอัตราส่วนที่ไม่ดี

กล่าวโดยสรุป ชุมชนแออัด หมายถึง พื้นที่เสื่อมโทรมส่วนหนึ่งของเมืองที่มีการสร้างบ้านเรือนต่ำกว่ามาตรฐานและเป็นกลุ่มที่อาศัยรวมกันและหนาแน่น แต่มีความเหมือนในด้านการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะชุมชนที่เป็นการกำหนดกฎเกณฑ์คุณภาพชีวิตของประชาชน

ปัจจัยที่ทำให้เกิดชุมชนแออัด

สาเหตุการย้ายถิ่นฐานของประชากร มีปัจจัยที่ควรพิจารณา 2 ด้าน ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกัน คือปัจจัยที่ทำให้คนอพยพจากท้องที่ที่คนอยู่อาศัยและปัจจัยที่ทำให้คนเข้ามาอยู่ที่ใดที่หนึ่ง พบว่าสาเหตุของการย้ายถิ่นฐานเข้าสู่เมือง ได้แก่ ต้องการหางานทำเป็นส่วนใหญ่ รองลงมา คือเพื่อศึกษาต่อ และติดตามญาติและสาเหตุอื่น ๆ ตามลำดับ

วิญญู วิจิตรวาทการ (2519 : 18 ; อ้างถึงใน นงนุช จันทรประเทศ. 2544 : 7-9) ได้ศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร ได้แก่

1. ลักษณะทางกายภาพของกรุงเทพฯ ไม่ส่งเสริมการเจริญเติบโตของเมืองและมีอุปสรรคของการพัฒนา เนื่องจากตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำเจ้าพระยามีลักษณะเป็นที่ราบระดับต่ำ ดังนั้นจึงประสบปัญหารุนแรงเกี่ยวกับการระบายน้ำ ทำให้เกิดสภาพน้ำท่วมขัง การมีน้ำท่วมตลอดทั้งปี ไม่มีการระบายน้ำทำให้น้ำขังเจืออยู่ใต้ถนน จนเกิดน้ำเน่าและเป็นพิษ
2. ราคาที่ดินที่ถีบตัวสูงมากขึ้น ทำให้คนที่มีความยากจนและปานกลางไม่สามารถซื้อที่ดินที่เหมาะสมเป็นที่อยู่อาศัยได้ ในขณะที่ราคาที่ดินในเมืองมีราคาสูงและยังมีที่ดินของรัฐที่ยังว่างเปล่า ทำให้ผู้อยากเข้าไปสร้างบ้านแบบชั่วคราวอาศัยอยู่
3. ลักษณะการขยายตัวของที่อยู่อาศัยในสังคมไทย มีส่วนในการก่อตัวของชุมชนแออัดโดยปกติหมู่บ้านในชนบท เมื่อบุตรสาวหรือบุตรชายแต่งงานออกเรือนมักจะสร้างบ้านใหม่ใกล้ ๆ บ้านพ่อแม่ จึงพบว่า บ้านแต่ละกลุ่มมีความสัมพันธ์เป็นญาติสนิท
4. การขยายตัวของเมืองออกสู่พื้นที่เกษตรกรรมชานเมือง ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมถูกทำลายเหลือน้อยทุกที ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงสวนไปเป็นที่อยู่อาศัย อนาคตคาดว่าจะมีการขยายตัวเพิ่มขึ้น

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดชุมชนแออัด สรุปได้ ดังนี้

1. ปัจจัยด้านประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่ตัวเมืองเพื่อหางานทำ โดยมีปัจจัย ทำให้คนอพยพเข้าท้องถิ่นที่พักอาศัยเดิม เช่น ภัยพิบัติ ความยากจน เป็นต้น กับปัจจัยดัง ได้แก่ ความเป็นศูนย์กลางการเจริญของกรุงเทพฯ โอกาสในการทำงาน การศึกษา ประกอบกับการต้องการมีวิถีแบบเมือง เป็นตัวดึงดูดประชาชนในชนบทเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ
2. ปัจจัยด้านที่อยู่อาศัย มักเป็นแรงงานที่ขาดความชำนาญเฉพาะตัว มีการศึกษาน้อย ต้องเลือกเช่าที่ดินอาศัยถูกหรือบุกรุกที่ว่างเปล่าทำให้สภาพที่อยู่อาศัยเสื่อมโทรมลง
3. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากประชากรบางกลุ่มมีความด้อยโอกาสในการแสวงหางานทำ การศึกษาน้อย ทำให้รายได้ที่ได้รับต่ำกว่าความสามารถในการดำรงชีวิตที่เหมาะสม ทำให้ไม่มีความสามารถในการจัดหาที่อยู่อาศัย จึงต้องมีการปลูกที่อยู่อาศัยอย่างถูกต้องตามกฎหมายที่ว่างเปล่า
4. ปัจจัยทางกายภาพเมือง เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลุ่ม ประกอบกับการขาดถนน ถนนคดง ทำให้เกิดปัญหาการระบายน้ำทำให้สภาพการอยู่อาศัยเสื่อมโทรมลง
5. ปัจจัยทางด้านกฎหมาย ในเมืองใหญ่ยังขาดกฎหมายที่เหมาะสม กับการควบคุมการขายตัวของเมือง เช่น กฎหมายผังเมือง กฎหมายควบคุมการใช้ที่ดิน เป็นต้น

การพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย 2 คำ คือ การพัฒนาและชุมชน

การพัฒนา หมายถึง ทำให้เจริญ การเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนสภาพ ปรับปรุงให้ต่างจากเดิม

ชุมชน หมายถึง การรวมตัวของบุคคล กลุ่ม/องค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชนและประชาชนที่อาศัยอยู่ในขอบเขตพื้นที่หนึ่ง ๆ ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ระดับพื้นฐานที่สุด คือ หมู่บ้านหรือชุมชนในรูปแบบอื่น ๆ ที่มีมารวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาเดียวกัน เช่น ชุมชนลุ่มน้ำ ชุมชนวัฒนธรรม เป็นต้น

การพัฒนาชุมชน (Community Development) ตามหลักการพื้นฐานเป็นกระบวนการให้การศึกษา (Educational Process) แก่ประชาชนเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้หรือช่วยตนเองได้ในการคิดตัดสินใจและดำเนินการแก้ปัญหา ตลอดจนตอบสนองความต้องการของตนเองและส่วนรวม (พิสันต์ ประทานชวโน. ออนไลน์. 2559)

ปรัชญาการพัฒนาชุมชน

ปรัชญาพื้นฐานเบื้องต้นของนักพัฒนาชุมชน คือ ความเชื่อมั่นและศรัทธาในมนุษยชาติว่า มนุษย์ทุกชีวิต มีคุณค่า มีความหมาย มีศักดิ์ศรี มีศักยภาพและสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส (พิสันต์ ประทานชวโน. ออนไลน์. 2559)

หลักการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงความคิด ทักษะและพฤติกรรมของประชาชนชนในชุมชนให้ดีกว่าเดิม สร้างความรู้สึกรักและผูกพันต่อชุมชน กล่าวคือ

1. เริ่มต้นที่ประชาชน ยืนจุดเดียวกับประชาชน มองโลก มองชีวิต มองปัญหาจากทัศนะของประชาชน เพื่อให้เข้าใจปัญหา ความต้องการของประชาชน เพื่อให้เข้าถึงชีวิตจิตใจของประชาชน
2. ทำงานร่วมกับประชาชน (ไม่ใช่ทำงานให้แก่ประชาชน เพราะจะทำให้เกิดความคิดมาทวงบุญทวงคุณจากประชาชนในภายหลัง) การที่จะทำให้ประชาชนเข้าใจปัญหาของตนเองและมีกำลังใจลุกขึ้นต่อสู้กับปัญหา ช่วยกันคิด ช่วยกันแก้ไขปัญหานั้น ย่อมมีหนทางที่จะกระทำได้โดยไม่ยาก หากเข้าใจปัญหาและเข้าถึงจิตใจประชาชน
3. ยึดประชาชนเป็นพระเอก ประชาชนต้องเป็นผู้กระทำการพัฒนาด้วยตนเอง ไม่ใช่เป็นผู้ถูกระทำหรือฝ่ายรองรับข้างเดียว เพราะผลของการกระทำการพัฒนานั้น ตกอยู่ที่ประชาชนโดยตรง ประชาชนเป็นผู้รับโชคหรือเคราะห์จากการพัฒนานั้น (พิสันต์ ประทานชวโน. ออนไลน์. 2559)

การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

ทศพล กฤตยพิสิฐ (2538 : 13) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนาออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นริเริ่มการพัฒนา ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการวางแผนในการพัฒนา ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

ขั้นตอนที่ 3 ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุ อุปกรณ์และแรงงานหรือเข้าร่วมบริหาร ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 ประชาชนเข้าร่วมประเมินการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปสุดท้าย

ระดับของการมีส่วนร่วม

การวัดระดับของการมีส่วนร่วมในมิติเชิงคุณภาพ แนวคิดของอาร์นสไตน์ ให้ความสำคัญต่ออำนาจในการตัดสินใจ และเห็นว่าการมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นรูปของบันไดการมีส่วนร่วม 8 ขั้นตอน แบ่งขั้นการมีส่วนร่วมจาก (ทศพล กฤตยพิสิฐ, 2538 : 13)

ขั้นต่ำ ระดับ 1-2 คือ การมีส่วนร่วมเทียม ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ แต่มีเพียงคนกลุ่มน้อยเข้ามามีบทบาทหลักในการตัดสินใจ

ขั้นกลาง ระดับ 3-5 คือ การมีส่วนร่วมบางส่วน ความคิดเห็นของประชาชนยังไม่มีหลักประกันว่าจะได้รับการตอบสนองจากผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ

ขั้นสูง ระดับ 6-8 คือ การเพิ่มระดับการตัดสินใจในการเจรจา การใช้อำนาจผ่านตัวแทนควบคุมโดยประชาชนผ่านตัวแทน หรือเป็นผู้ใช้อำนาจตัดสินใจโดยตรง

ทศพล กฤตยพิสิฐ (2538 : 10) กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมจะต้องมีขึ้นอยู่ตลอด ตั้งแต่ขั้นการร่วมวางแผนโครงการ การเสียสละกำลังแรงงาน วัสดุกำลังเงินหรือทรัพยากรใดที่มีอยู่ ได้สรุปการมีส่วนร่วมว่าหมายถึง

1. ร่วมคิด คือร่วมในการประชุมปรึกษาหารือในการวางโครงการวิธีการดำเนินงานการติดตามตรวจสอบ และการดูแลรักษา เพื่อให้กิจกรรมโครงการได้ผลตามวัตถุประสงค์

2. ร่วมตัดสินใจ คือเมื่อมีการประชุมปรึกษาหารือแล้ว จะต้องร่วมกันในการตัดสินใจเลือกกิจกรรมหรือแนวทางที่เห็นว่าดีที่สุดหรือเหมาะสมที่สุด

3. ร่วมปฏิบัติตามโครงการ คือเข้าร่วมในการดำเนินงานตามโครงการ เช่น ร่วมออกแรง ร่วมบริจาคทรัพย์ เป็นต้น

4. ร่วมติดตามและประเมินผลโครงการ คือเมื่อโครงการเสร็จสิ้นแล้วได้มีส่วนร่วมโดยการตรวจตราดูแล รักษาและประเมินผลประโยชน์ที่เกิดจากโครงการ

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการแสดงออกถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนในการจัดการชีวิตตัวเองและมีการเปิดรับความคิดเห็น การวางแผนร่วมกันและการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในการวางแผนโดยมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการชุมชน การทำงานกับประชาชนและสร้างความเข้มแข็งในชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจองค์ความรู้ทางด้านผลการศึกษาที่ตรงหรือใกล้เคียงกับหัวข้อในการวิจัยพบว่า มีเอกสารงานวิจัยดังนี้

นงนุช จันทรประเทศ (2544 : 24) ได้วิจัยเรื่องลักษณะการก่อเกิดของชุมชนแออัดในภาคตะวันออก : กรณีศึกษาเทศบาลเมืองชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนแออัดส่วนใหญ่ไม่หนาแน่น สภาพบ้านมีลักษณะปานกลาง พออยู่อาศัยได้ไม่ถึงกับทรุดโทรม มีระบบสาธารณูปโภคที่ดี น้ำประปาและไฟฟ้ามีครบ การเก็บขยะมูลฝอยมีบริการเก็บขยะของเทศบาลเมืองชลบุรี การระบายน้ำใช้ได้ดีและเป็นท่อปูน ทางเดินในชุมชนมีลักษณะคดเคี้ยว เนื่องจากเป็นคอนกรีต ส่วนลักษณะทางเศรษฐกิจพบว่า ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป รายได้ไม่แน่นอน ต้องอาศัยแหล่งเงินกู้ โดยเฉพาะปัญหาประชาชนมีรายได้น้อย ร้อยละ 50 มีรายได้ต่ำกว่า 5,500 บาทต่อเดือนต่อครอบครัว ในด้านลักษณะทางสังคม พบว่า ปัญหาของชุมชนคือ ปัญหาด้านยาเสพติด มีมากถึงร้อยละ 70 รองลงมาคือมีรายได้น้อย มีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม และไม่มีสวัสดิการสังคมและประกันสุขภาพ ชุมชนนี้ส่วนใหญ่ร้อยละ 50 มีการรวมกลุ่มในรูปของคณะกรรมการชุมชนและมีกลุ่มองค์กรต่าง ๆ คอยให้ความช่วยเหลือและไม่มีปัญหาเรื่องการบุกรุกไล่ที่ ส่วนใหญ่เป็นผู้มีการศึกษาน้อย อพยพมาจากตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อหางานทำ และไม่มีความสามารถในการซื้อที่ดินปลูกบ้านเองได้ จึงต้องเลือกเช่าที่อยู่อาศัยราคาถูกหรือบุกรุกที่ว่างเปล่าปลูกอาศัยกันทำให้สภาพที่อยู่อาศัยเสื่อมโทรมลง จนกลายเป็นชุมชนแออัดและส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมยิ่งขึ้น

สรเสรีญ วรวิทย์สถิตญาณ (2544 : 42) ได้วิจัยเรื่อง ปัญหาความต้องการของชุมชนแออัดในภาคตะวันออก : ศึกษาเฉพาะชุมชนนอกเขตเทศบาลเมืองชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า ความต้องการของ

ชุมชนทุกชุมชนมีความต้องการจัดหาที่พักอาศัยให้ดีขึ้นเป็นความต้องการอันดับแรก ความต้องการให้หน่วยงานของรัฐหรือมูลนิธิหน่วยงานอาสาต่าง ๆ เข้ามาช่วยชุมชนเป็นอันดับที่สอง ความต้องการที่จะเป็นเจ้าของที่ดินคืนหลังจากถูกทางราชการโดยกองทัพเรือเวนคืน ปัญหาเร่งด่วนทั้งสามนับเป็นปัญหาที่สำคัญมีความต้องการจัดหาที่พักอาศัยให้ดีขึ้นเป็นความต้องการอันดับแรก ความต้องการให้หน่วยงานของรัฐหรือมูลนิธิหน่วยงานอาสาต่าง ๆ เข้ามาช่วยชุมชนเป็นอันดับที่สอง ความต้องการที่จะเป็นเจ้าของที่ดินคืนหลังจากถูกทางราชการโดยกองทัพเรือเวนคืน ปัญหาเร่งด่วนทั้งสามนับเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดของชุมชน

ดุสิต เกตุเพชร (2544 : 18) ได้วิจัยเรื่อง การก่อเกิดและลักษณะของชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเขตอำเภอเมืองจันทบุรี โดยศึกษาที่ชุมชนย่อยที่ 5 ชุมชนย่อยที่ 10 ชุมชนย่อยที่ 11 ชุมชนจันทนิมิต ผลการวิจัยพบว่า การก่อเกิดชุมชนของจังหวัดจันทบุรีมีการผลิตพลอยทำให้มีสภาพเศรษฐกิจที่ดีก่อให้เกิดการอพยพของแรงงานจากต่างจังหวัดโดยเฉพาะภาคอีสานโดยส่วนใหญ่ เข้ามารับจ้างในเมือง ผู้อพยพเหล่านี้มีรายได้ไม่เพียงพอที่จะอยู่อย่างมาตรฐาน โดยจะเช่าที่ราคาถูก หรือเช่าที่เมื่อประชากรเพิ่มขึ้น แต่เนื้อที่อาศัยไม่เพิ่มตามที่เกิดเป็นชุมชนที่อยู่กันอย่างแออัด ลักษณะสภาพโดยส่วนใหญ่ ที่พักอาศัยของชุมชนมีความหนาแน่นไม่มากนัก บ้านมีสภาพความทรุดโทรมปานกลาง ถนนตามซอยเป็นที่ดิน และถูกรังมีปัญหามลภาวะในเรือนนอนมีความขรุขระ มีน้ำท่วมขังเมื่อมีฝนตกเนื่องมาจากทางระบายน้ำโดยส่วนใหญ่จะมีระบบน้ำประปา ระบบไฟฟ้าใช้อย่างทั่วถึง และมีระบบการจัดเก็บขยะจากเทศบาล สภาพเศรษฐกิจโดยส่วนใหญ่ของชุมชนจะเช่าที่ดินปลูกสร้างที่อยู่อาศัยจากรัฐและเอกชนในราคาถูก การประกอบอาชีพส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป มีรายได้ต่อครอบครัวเดือนละประมาณ 3,000 บาทต่อเดือน แหล่งเงินกู้ของชุมชนจะมีการกู้จากนายทุนในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 20 บาทต่อเดือนและกู้จากกลุ่มออมทรัพย์เครดิตยูเนียนประชาร่วมใจในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 15 บาทต่อปี สภาวะทางสังคมโดยส่วนใหญ่ของชุมชนจะมีการจัดตั้งคณะกรรมการของชุมชนเพื่อทำหน้าที่แทนผู้อาศัยในชุมชนในการติดต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และแต่ละชุมชนมีการจัดทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อสร้างความสามัคคีและต่อต้านยาเสพติด จะมีการจัดการแข่งขันกีฬาระหว่างชุมชนกำหนดการจัดขึ้นปีละ 2 ครั้ง โดยการสนับสนุนจากเทศบาล

สิริพร สมบูรณ์บุรณะ (2536 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง วิถีชีวิตคนในชุมชนชายขอบของสังคมเมือง : กรณีศึกษาคนคั่นขยะชุมชนกองขยะชานเมืองกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า การเจริญเติบโตของเมืองอุตสาหกรรม มีผลทำให้จำนวนปริมาณขยะเพิ่มมากขึ้น จนกลายเป็นทรัพยากรของคนกลุ่มหนึ่งในสังคม ความสำคัญของทรัพยากร “ขยะ” ถูกนำมาจัดประเภทตามคุณค่าและราคาเศรษฐกิจ เช่น “ของจริง” “ของดี” “ของเก่า” และ “ของเสีย” เป็นต้น ทรัพยากร “ขยะ” จึงอยู่ในฐานะ “สินค้า” และ “โชคลาภ” ของคนคั่นขยะ ขณะเดียวกันทรัพยากร “ขยะ” ยังมีผลต่อความสัมพันธ์

ทางสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทรัพยากร “ขยะ” จึงเป็นบริบทหนึ่งของสังคม ซึ่งมีบทบาทและอิทธิพลต่อการพัฒนาการของชุมชนและสังคมเมือง ชุมชนกองขยะมักจะถูกมองว่าเป็น “ชายขอบ” ของสังคมเมือง ซึ่งเป็นภาระหรือปัญหาของเมือง ขณะเดียวกันพบว่าชุมชนกองขยะมีหน้าที่ต่อเมือง ถ้าปราศจากคนกลุ่มนี้แล้ว เมืองย่อมเกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น ขยะล้นเมือง ไม่มีผู้ทำหน้าที่กำจัดขยะ มลภาวะเป็นพิษ แม้ว่าขยะจะเป็นตัวปัญหาของสังคม เป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่รังเกียจ แต่สำหรับคนอีกกลุ่มหนึ่ง “ขยะ” คือชีวิตของพวกเขา เป็นทรัพยากรที่มีค่า เพราะพวกเขาสามารถแปลงสภาพให้เป็น “สินค้า” และมี “ราคา” โดยหน้าที่ดังกล่าว คนกลุ่มนี้ได้มีส่วนในการรักษาระบบนิเวศของสังคมในปัจจุบัน

จิตติรัตน์ อำไพ (2547 : 31) ได้วิจัยเรื่อง วิถีชีวิตการทำงานกับภาวะสุขภาพอนามัย ของผู้มีอาชีพเก็บขยะ กรณีศึกษา ชุมชนกองขยะหนองแขม กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า วิถีชีวิตของผู้มีอาชีพเก็บขยะอยู่ในสภาวะที่ไม่มั่นคง ปัญหาและอุปสรรคในการทำงานที่สำคัญที่ผู้มีอาชีพเก็บขยะต้องเผชิญ คือ ปริมาณสิ่งของที่เก็บได้จากกองขยะมีจำนวนลดลง ราคารับซื้อที่ต่ำกว่าราคาตลาด เนื่องจากจำเป็นต้องขายสิ่งของที่เก็บได้ให้ผู้ที่ได้รับสัมปทานการรับซื้อสิ่งของในสถานีนขนถ่ายมูลฝอยเท่านั้นและปัญหาเรื่องความปลอดภัยในการทำงาน ซึ่งปัญหาดังกล่าวส่งผลให้รายได้แต่ละวันของผู้มีอาชีพเก็บขยะลดน้อยลง ปัจจุบันผู้มีอาชีพเก็บขยะมีรายได้เฉลี่ยเพียง 154.42 บาทต่อวัน ความคาดหวังต่อการประกอบอาชีพจึงเพียงเพื่อมีรายได้พอประทังชีวิตเท่านั้น ผู้มีอาชีพเก็บขยะแก้ปัญหาด้วยการเพิ่มชั่วโมงการทำงานให้ยาวขึ้น และทำงานทุกวัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้มีอาชีพเก็บขยะมีจำนวนวันและชั่วโมงการทำงานเฉลี่ยถึง 6.38 วันต่อสัปดาห์ และ 10.79 ชั่วโมงต่อวัน ผู้มีอาชีพเก็บขยะเห็นว่าสภาพแวดล้อมภายในชุมชนกองขยะที่เป็นที่อยู่อาศัยอยู่ในระดับปานกลาง แต่ปัญหาของชุมชนที่ควรได้รับการแก้ไข คือ การติดเหล้า การทะเลาะวิวาท และปัญหาเรื่องการพนันของคนในชุมชน

ผู้มีอาชีพเก็บขยะมีสภาวะสุขภาพอนามัยโดยรวมในระดับปานกลาง โดยมีภาวะสุขภาพกายและภาวะสุขภาพสังคมในระดับปานกลาง แต่มีภาวะสุขภาพจิตในระดับดี ผู้มีอาชีพเก็บขยะส่วนใหญ่เป็นโรคที่เกี่ยวกับกระเพาะอาหารหรือลำไส้และอาการทางกายคือ ปวดเมื่อยตามร่างกาย ส่วนผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องการนอนไม่หลับเนื่องจากความกังวลใจในขณะที่ภาวะสุขภาพสังคม ผู้มีอาชีพเก็บขยะมีความสัมพันธ์ในครอบครัวระดับปานกลาง และส่วนใหญ่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชน เนื่องจากต้องใช้เวลาเกือบทั้งหมดในการทำงาน

ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการทำงานการประกอบอาชีพและสภาพทางสังคมของผู้มีอาชีพเก็บขยะกับภาวะสุขภาพอนามัย พบว่า มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้ง 3 มิติ คือ อันตรายจากการทำงานจากการถูกของแข็ง/ของแหลม/กระเบื้องบาดและการเข้าถึงบริการทางสังคม มีความสัมพันธ์กับภาวะสุขภาพกาย ความปลอดภัยในการทำงานจากการคัดแยก

ประเภทของถุงขยะ สภาพแวดล้อมในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายเทอากาศ ปัญหาอุปสรรคในการทำงานและสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยมีความสัมพันธ์กับภาวะสุขภาพจิตและช่วงเวลาการทำงาน ชั่วโมงการทำงาน ความปลอดภัยในการทำงานจากการคัดแยกประเภทของถุงขยะและปัญหาอุปสรรคในการทำงานมีความสัมพันธ์กับภาวะสุขภาพสังคม

สำหรับผู้มีอาชีพเก็บขยะ ณ ปัจจุบัน คือ ควรจัดการอบรมและส่งเสริมความรู้ด้านสุขภาพอนามัย การป้องกันอันตรายที่เกิดจากการทำงาน ด้านสภาพทางสังคม ควรให้การสนับสนุน คณะกรรมการชุมชน การรวมกลุ่มอาชีพเก็บขยะ เพื่อการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และส่งเสริมความรู้และทักษะทางอาชีพด้านอื่น ๆ เพื่อเป็นอาชีพเสริม ส่วนข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อลดและขจัดอาชีพเก็บขยะ คือการรณรงค์ให้มีการจัดการขยะมูลฝอยอย่างมีประสิทธิภาพ ออกมาตรการทางกฎหมายกลไกการจัดเก็บภาษีและค่าธรรมเนียมเพื่อให้ประชาชนในฐานะผู้ผลิตและผู้บริโภคมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบในการจัดการขยะ ควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะและศักยภาพในการทำงาน ส่งเสริมด้านเงินทุน เพื่อให้ผู้มีอาชีพเก็บขยะมีโอกาส เป็นผู้ประกอบธุรกิจรายย่อยตามความถนัดและความต้องการ ตลอดจนการสร้างทางเลือกด้านอาชีพและรณรงค์ไม่ให้เยาวชนในครอบครัวสืบทอดการประกอบอาชีพเก็บขยะ

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี